

Міжнародна економіка

Олена БРАЦЛАВСЬКА

**ОСВІТА
ЯК СТРУКТУРОУТВОРЮВАЛЬНИЙ ЕЛЕМЕНТ
ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ США**

Резюме

Проаналізовано роль освіти у формуванні, мотивації, становленні та розвитку людського капіталу США, охарактеризовано найвагоміші чинники, механізми впливу освіти на людський ресурс та останні тенденції його розвитку у країнах високого конкурентного статусу.

Ключові слова

Людський капітал, людський потенціал, державна освітня політика, соціальне партнерство.

Класифікація за JEL: I20.

© Олена Брацлавська, 2010.

Брацлавська Олена, аспірантка Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана, Україна.

Постановка проблеми. В умовах поширення економіки знань – складової економіки освіти, яка з боку матеріально-речового змісту характеризується високим інтелектом нації, органічним поєднанням науки, техніки та виробництва, базується на інноваційній моделі розвитку та методологічній спрямованості системи освіти, – важливим об'єктом державної політики стає людський капітал. У свою чергу, освіта є фундаментом розвитку людського капіталу, який не просто є джерелом економічних можливостей, а й характеризує дієздатність економіки на всіх рівнях. Особливий інтерес у даному контексті викликають національні стратегії розвитку людського капіталу США – країни-локомотива світової економіки, держави з більш передовою, порівняно з іншими країнами світу, галузевою і відтворювальною структурами, країни, чие лідерство у якості та конкурентоспроможності людського капіталу не потребує доведення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми дослідження ролі освіти та професійної підготовки, оцінювання ефективності її впливу на людський ресурс США активно досліджували такі зарубіжні вчені-економісти, як Г. Бекер, К. Белфілд, Х. Боуєн, М. Вудхол, М. Катц, Л. Кубан, Ф. Махлуп, Л. Туроу, Дж. Швабіш, Т. Шуллер, Р. Хейвман та ін.

Існує чимало фундаментальних наукових праць із концепції людського капіталу: поглиблення методології дослідження соціально-економічної категорії людського капіталу, значущості людського капіталу для господарського розвитку США, впливу на нього різних інституційних, демографічних, економічних, політичних, екологічних факторів на макрорівні, а також економічних, фізичних, психологічних на мікрорівні тощо. Зазначимо, що аналізували й кореляційний зв'язок між показниками освіти і показниками, що характеризують економіку США загалом, ефективність конкуренції в галузі освіти, а також її глобалізацію та вплив на людський капітал. Однак в економічній науці недостатньо уваги приділяють системному аналізу механізмів впливу освіти на формування та розвиток людського капіталу (далі – ЛК) США, основним віхам цього розвитку, латентним резервам розвитку ЛК. Багато аспектів цієї проблеми залишаються дискусійними та потребують подальшого розгляду.

Формулювання завдання дослідження. Дослідити роль освіти у формуванні, мотивації та розвитку людського капіталу США, проаналізувати чинники, механізми впливу освіти на людський ресурс та останні тенденції його розвитку у країнах високого конкурентного статусу.

Виклад основного матеріалу. Історія американської вищої освіти є феноменальною, оскільки вона з'явилася на теренах сучасних США зусиллями емігрантів-європейців, котрі лише в 1636 р. створили Гарвардський коледж, за зразком якого надалі формувалися заклади місцевого значення, засновувались коледжі вільних мистецтв на зразок англійських технологіч-

них. Згодом майже в усіх штатах з'явилися сільськогосподарські коледжі. І менш ніж за три століття американська освіта перетворилась на одну з найкращих, найбільш широкомасштабних, вона відіграла важливу роль у розвитку людських ресурсів та досягненні країною високого конкурентного статусу, і так відбувається й надалі.

Американський науковець П. Салберг вважає, що за типізацією освітніх реформи поділяються на реформи фінансування, стандартизації, рівності та реструктуризації [8, с. 70]. На його думку, їх рідко можна зустріти поодиночі, у чистому вигляді й найчастіше має місце їх симбіоз, що є найбільш ефективним. Таким чином це відбувається й у США.

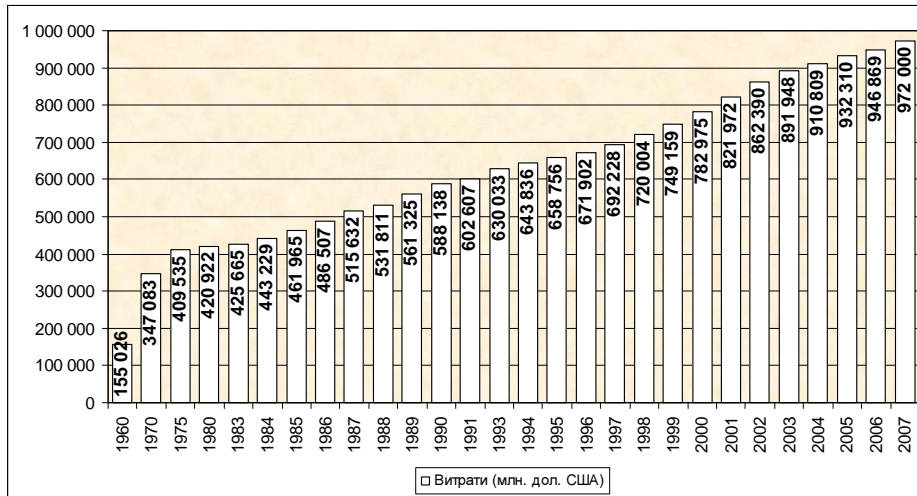
Зазначимо, що реструктуризація освіти (через адміністративні важелі, законодавство) відіграла одну з вирішальних ролей, – за допомогою правових актів, законів, зокрема Закону США «Про освіту», «Про перепідготовку ветеранів війни», «Про освіту в інтересах національної оборони», «Про початкову і середню освіту», «Про вдосконалення шкільної освіти», «Про найм школярів» тощо відбулось переосмислення ролі людського капіталу для економічного зростання. Прийняття законів сприяло зростанню асигнувань на вищу школу, активізації НТП, удосконаленню технічного оснащення ВНЗ, покращення якості освіти. Так, Закон «Про матеріально-технічне забезпечення ВНЗ» 1963 р. дозволив університетам і коледжам збільшити набір студентів у середньому на 8,1%. А після прийняття антидискримінаційного закону в 1960-х було встановлено право расово-етнічної меншості нарівні з білими американцями навчатись у будь-яких ВНЗ – кількість афроамериканців, які щороку отримували освіту, збільшилась із 8,3 млн чол. у 1980 р. до майже 11 млн у 2007 р. Серед іспаномовного населення – відповідно 4,3 млн та 13,4 млн чол. [9].

До переваг реструктуризації можна віднести й те, що освіта має за побудовою різні варіанти: 8 + 4 роки, 6 + 3 + 3, 6 + 6, 4 + 4 + 4 роки. Таке різноманіття дає змогу обрати кожному учню Америки найбільш прийнятний для нього варіант, на відміну від багатьох країн, де є лише дві-три варіації. Крім того, останній рік школи частина учнів присвячує поглибленому вивченню тих дисциплін, які вони планують обрати в закладах вищої освіти.

Окрім законодавства, вплинули на формування і розвиток людського капіталу нації економічне забезпечення освіти, її фінансування (реформи фінансування). Зауважимо, що Г. Бекер розрахував, що за рентабельністю освітньої діяльності у США в 60-х роках ХХ ст. в середньому на 10–15% перевищувала інші види комерційної діяльності [3, с. 234–235]. Інший дослідник, Р. Солоу, визначив, що за рахунок вкладень в освіту національний дохід США з 1957 до 1982 р. збільшився на 13%. Таким чином, на освіті не заощаджують і виділяють на її розвиток великі інвестиції (рис. 1). Так, кошти, інвестовані в освіту у 2007 р., дорівнюють ВВП таких країн, як Корея, Нідерланди, Туреччина (за відповідний період). Протягом ХХ ст. освітні інвестиції на душу населення планомірно збільшувались, доки не стали найбільшими у світі – близько 8 тис. дол. (14% ВВП).

Рисунок 1.

Витрати США на заклади освіти [10]

Зазначимо, що характерним для освіти США є те, що її фінансування відбувається не лише за допомогою державного, регіонального бюджетів, а й через громадські фонди та підприємства. Міністерство освіти США здійснює такі головні програми фінансової допомоги студентам: федеральні гранти Пелла, Програма сімейних освітніх позик (Federal Family Education Loans – FFEL), що діє з 1965 р., Програми федеральних прямих позик (Federal Direct Student Loans – FDSL), яка діє з 1993 р., а також програми TRIO та GEAR UP. Найбільш поширеним є грант Пелла, який надають відповідно до фінансового становища студента. Суму розраховують за спеціальним індексом Пелла, за формулою, яка включає фінансові можливості студента, дохід сім'ї та іншу інформацію. Щодо FFEL та FDSL, то вони діють через систему організацій, яка на початку XXI ст. охоплювала понад 7 тис. комерційних організацій та 36 некомерційних установ, 90 посередницьких організацій та 12 обслуговуючих компаній [1, с. 73]. Близько 50% сімей з доходом 100 тис. дол. брали позики на оплату навчання.

Значною перевагою американської системи освіти стали також програми TRIO, GEAR UP. Перша складається з 8 програм для отримання освіти для студентів з неблагополучних сімей та інвалідів (наприклад, у школах з'явилися психологи, соціологи, інші спеціалісти, які допомагали адаптуватись дітям з вадами; з кінця 90-х кількість таких студентів збільшилась на 6 млн), друга (GEAR UP) – федеральна програма, яка дає змогу збільшити кількість студентів із сімей з малим доходом завдяки грантам на 6 років, а також допомагає у підготовці до вступу в коледж. Посилена увагу приділя-

ють також талановитим і обдарованим студентам. Система освіти та фінансової допомоги постійно контролюється, вдосконалюється.

Шаленої популярності набуває концепція неперервної освіти. Важливим фактором її реалізації є нова політика у сфері вищої освіти, яка сформувалася в США та в Західній Європі в 70-ті рр. ХХ ст. Її суть полягає в переході від вищої освіти для еліти до масових, більш гнучких форм, втілення яких стали нові типи навчальних закладів, деякі з яких структурно входять до університетів. Наприклад, такими вважають інститути скороченого навчання; програми і курси, які різняться за соціальним складом учасників, змістом і кінцевими цілями навчального процесу (диверсифікація вищої освіти). Для вступу до таких закладів у деяких країнах навіть не потрібно мати свідоцтва про закінчення середньої освіти. Вважається, що стрімке зростання наприкінці ХХ ст. кількості студентів у США було значною мірою забезпечено завдяки розширенню мережі дворічних коледжів [2, с. 60].

Картина формування і становлення людського капіталу США буде неповною, якщо не згадати про розвиток капіталу культури. Так, у 1996 р. Конгрес США прийняв соціальну реформу, в якій проголосив, що шлюб є основою процвітання суспільства, а підтримка батьківства і материнства становить основу успішного виховання і розвитку дітей. Щороку з державного бюджету виділяють 70 млн доларів на освітні програми, метою яких є формування світоглядних переконань, які уможливають збереження дошлюбної чистоти й у майбутньому подружньої вірності. Ці програми (їх є понад сто) розраховані на дітей і підлітків у віці від 9 до 18 років і діють у 25 штатах.

Має місце і розвиток соціального партнерства. Держава заохочує податковими та іншими пільгами корпорації, які адаптують до нової реальності програми підтримки і страхування персоналу, членів їх сімей, підвищення кваліфікації робочої сили. Виникають умови для організації міжфірмових навчальних центрів, на які йдуть кошти з федерального бюджету, бюджетів різних штатів і місцевого самоуправління, а також внесків приватних компаній. Так, персонал має більш широкі права з контролю за виконанням усіх умов державних і державно-приватних програм з підготовки та перепідготовки кадрів.

Якщо під час президентства Дж. Буша-молодшого основними пріоритетами були оборона, боротьба з тероризмом, а також демократія, розвиток освіти, соціальна сфера, то Б. Обама вважає подолання кризи, модернізацію інфраструктури, інновації та допомогу бізнесовим структурам апіорі. Державні освітні політики цих президентів і їх адміністрацій мають такі спільні та відмінні риси (табл. 1).

Таблиця 1.

Державна освітня політика урядів Дж. Буша-мол. і Б. Обама на початку XXI ст.

Спільне	Відмінне
<p>1. Розширення доступності коледжів. Вища освіта «повинна бути доступною всім американцям» і зарахування до лав студентів має засновуватись на «їх потенціалі та можливостях» – так вважали обидва президенти.</p> <p>2. Підвищення максимального рівня гранту Пелла з 5100 дол. (Буш) до 5500 (Обама) для першокурсників; збільшення асигнувань на коледж – челендж-гранти в розмірі 1,5 млрд протягом п'яти років.</p> <p>3. Слідування вектору підвищення ефективності програм з підготовки до коледжу (TRIO, GEAR UP); асигнування становили відповідно 828 та 303 млн дол. у 2007 р. (Буш) та 900 і 313 у 2009 р. (Обама).</p> <p>4. Підвищення контролю за ефективністю державних програм. Асигнування, які направляли на неефективні програми, перенаправляють. У 2006 р. було ліквідовано 5 програм, що дало змогу зекономити 26 млн дол. Також було скорочено Програму із забезпечення безпеки шкіл (економія – 87 млн дол.) та Програму рівного старту для всіх дітей (212 млн дол. економії). Крім того, було переглянуто 89 програм.</p> <p>5. Нова програма в рамках «Рівні можливості для усіх дітей» – Програма підвищення американської конкурентоспроможності (American Competitiveness Initiative – ACI), що передбачає збільшення інвестицій для наукових досліджень, підготовку вчителів. Адже, як відомо, американці демонструють низький рівень знання математики та інших точних наук. Тож у рамках програми створено Національну математичну організацію, яка буде проводити дослідження та розробляти інструкції з викладання математики. І якщо на програму виділили 44 млн дол. у 2008 р., то у 2009 р. ця сума становила 175 млн дол. [4, с. 56].</p> <p>6. Розширення сфер державно-приватного партнерства, наповнення його новим змістом і формами.</p>	<p>1. Різне фінансування етнічних ВНЗ та допомога дітям-інвалідам при отриманні освіти. Під час президентства Дж. Буша з 2001 до 2008 рр. асигнування на потреби афроамериканських ВНЗ зросли з 230 млн дол. до 296 млн дол. [5, с. 55]. У 2009 р. вони знизились до 120 млн, а в 2011 р. їх усе ж таки прогнозують збільшити до 186 млн, проте ця цифра на порядок менша.</p> <p>2. Політика Б. Обама більше спрямована на інновації на різних рівнях та інституціях освіти та НТП (в бюджеті освіти є розділ інновації, який у 2011 р. отримує 500 млн дол., чого не відбувалось до цього часу), а щодо Буша, то його пріоритетом була освіта і розвиток людського капіталу.</p> <p>3. Політика Дж. Буша переслідувала мету комплексно охопити і розвивати всі складові освіти, а Б. Обама більше звертає увагу на покращення середньої освіти та дошкільної. Однією з його цілей є першість США з кількості людей, які мають середню освіту, на це у 2011 р. планують виділити 1,8 млрд дол.</p> <p>4. Система грантів та нагород для найобдарованіший вчителів і директорів навчальних закладів – один з пунктів освітньої реформи Б. Обама.</p>

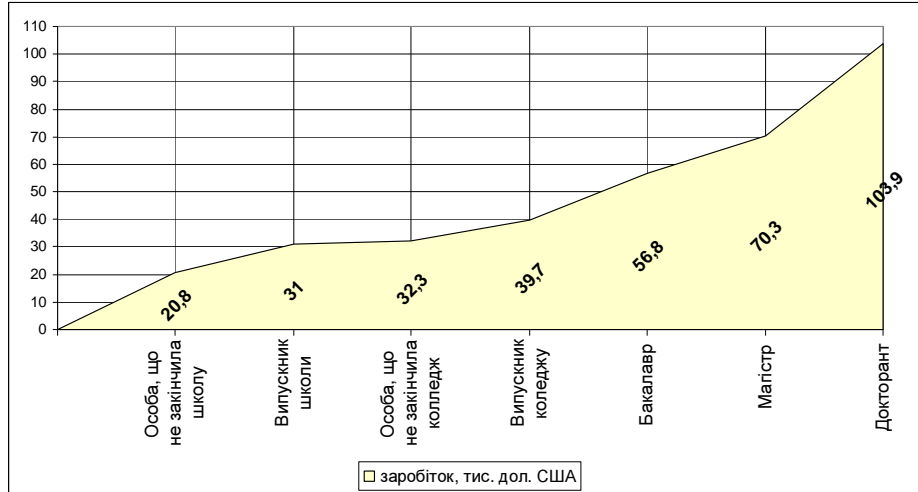
Отже, освітня політика уряду має свої переваги. За рівнем освіченості населення США займають вже кілька десятиліть провідні позиції серед світових лідерів. Відповідно до даних Національного центру статистики освіти, на початку 2008 р. частка людей 25 років і старше, які закінчили коледж становила 35,6%, а тих, що отримали ступінь бакалавра, – 18,9%. При цьому 45% американців віком від 18 років продовжують вчитись [6]. Такі позитивні результати мали місце ще й завдяки тому, що з розширенням доступності середньої, професійної та вищої освіти широке розповсюдження отримала й підготовка на робочому місці, спеціальні навчальні центри приватних компаній із професійної підготовки та перепідготовки.

Про лідерство цієї держави в області ЛК свідчить і той факт, що глобалізація освіти відбувається нерівномірно й наразі лідирує в цій царині США, які контролюють третину міжнародного ринку освітніх послуг, за ними йдуть Великобританія – 13%, Німеччина – 10%, Франція – 9% [2, с. 62]. Також США значно випереджають об'єднані країни Європи з низки показників щодо системи освіти: наприклад, кількості вже підготовлених спеціалістів, які мають вищу освіту (у США осіб з вищою світою 36%, а в Європі – лише 20%).

Сьогоднішня ситуація з різницею в заробітках працівників США з різним кваліфікаційним рівнем ілюструє дієвість концепції людського капіталу: чим більше інвестицій, часу, зусиль вкладають в освіту та саморозвиток – тим більший результат і дохід отримують (рис. 2). У США випускники ВНЗ заробляють втричі більше, ніж персонал без вищої освіти.

Рисунок 2.

Різниця у заробітках робітників з різною освітою, 2009 р. [7].

Крім того, наприкінці 2009 р. тижневик Times Higher Education, опублікував список ТОП-200 найкращих ВНЗ світу. Чільну позицію за їх кількістю посідають США – більше чверті (62 із 200) університетів, що входять до рейтингового списку. Крім того, за час існування Нобелівської премії (1901–2010) найбільше її лауреатів було серед американців (320), а вже за ними йдуть з великим розривом Великобританія (116), Німеччина (103), Франція (57), Швейцарія (25).

Висновки. Між розвитком освіти, людським капіталом країни та її економічним зростанням існує фундаментальний зв'язок. Тому розвиток людського капіталу та економічного зростання США є феноменальним, зважаючи на те, що перший заклад вищої освіти з'явився тут лише в середині XVII ст. Менше ніж за три століття американська освіта перетворилась на одну з найкращих, найбільш конкурентоспроможних, вона відіграє важливу роль у розвитку людських ресурсів та досягненні країною високого конкурентного статусу.

У результаті дослідження виявлено, що в США впроваджують освітні реформи фінансування, стандартизації, рівності та реструктуризації. Ефективність системи вищої освіти забезпечено через низку заходів:

- прийняття відповідних правових актів, законів;
- фінансування з різних джерел і на всіх рівнях;
- практика й удосконалення надання освітніх кредитів;
- укладання довгострокових угод між навчальними закладами, державою, корпораціями про фінансування спеціальних навчальних програм (соціальне партнерство);
- система грантів і знижок в оплаті навчання для обдарованих;
- субсидії для малозабезпечених сімей, інвалідів;
- розвиток капіталу культури;
- інновації у сфері освіти;
- конкуренція між викладачами, закладами та їх керівниками за отримання кращого фінансування;
- контроль за ефективністю державних освітніх програм, їх контроль, постійне вдосконалення;
- впровадження концепції неперервної освіти, її ідеологічна підтримка з боку ЗМІ і фінансова – з боку держави.

Література

1. Каверина Э. Ю. Политика США в сфере высшего образования // США. Канада. Экономика, политика, культура. – 2008. – № 3. – С. 72–88.
2. Кольчугина М. Международная интеграция в сфере высшего образования // Мировая экон. и междунар. отношения. – 2005. – № 11. – С. 55–64.
3. Becker, G. S. (1964). Human capital: A theoretical and empirical analysis with special reference to education. Chicago, IL: University of Chicago Press.
4. Budget of the United States Government: Browse Fiscal Year 2009. Department of Education. [Електронний ресурс] // – Режим доступу: <http://www.gpoaccess.gov/usbudget/fy09/pdf/budget/education.pdf>
5. Budget of the United States Government: Browse Fiscal Year 2008. Department of Education. [Електронний ресурс] // – Режим доступу: <http://www.gpoaccess.gov/usbudget/fy08/pdf/budget/education.pdf>
6. Digest of Education Statistics. U.S. Department of Education. Wash., March 2008.
7. Mean Earnings by Highest Degree Earned: 2006 [Електронний ресурс] // US Census Bureau. The 2010 Statistical Abstract. – Режим доступу: <http://www.census.gov/compendia/statab/cats/education.html>.
8. Sahlberg, P. 2004. Teaching and globalization. International Research Journal of Managing Global Transitions, 2(1), 65–83.
9. School Enrollment by Race, Hispanic Origin, and Age. [Електронний ресурс] // US Census Bureau. The 2010 Statistical Abstract. – Режим доступу: <http://www.census.gov/compendia/statab/cats/education.html>.
10. School Expenditures by Type of Control and Level of Instruction in Constant [Електронний ресурс] // US Census Bureau. The 2010 Statistical Abstract. – Режим доступу: <http://www.census.gov/compendia/statab/cats/education.html>.

Стаття надійшла до редакції 20 квітня 2010 р.